

Fecr Yayınları: 743

**CÂHİLİYE'DEN EMEVÎLERİN
SONUNA KADAR
YEMEN**

(Siyaset, Nüfus, Ekonomi, İlim ve Kültürel Miras)

Dr. Halil ORTAKCI

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Ekim 2023

ISBN: 978-625-6436-95-4

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

**CÂHİLİYE'DEN EMEVÎLERİN
SONUNA KADAR**

YEMEN

(Siyaset, Nüfus, Ekonomi, İlim ve Kültürel Miras)

Dr. Halil ORTAKCI

Ankara 2023

Dr. Halil ORTAKCI

1988 yılında dünyaya gelen Halil Ortakcı, 2011 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl, Erzincan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı'na Araştırma Görevlisi olarak atandı. 2013 yılında Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne Araştırma görevlisi olarak atandı. 35. madde kapsamında lisansüstü eğitim için İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne görevlendirildi. 2019 yılında aynı üniversitede "Câhiliye'den Emevîlerin Sonuna Kadar Yemen" başlıklı tezini başarıyla savunarak doktor unvanını aldı. Yazar, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı'nda Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	11
GİRİŞ	15
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	15
2. Araştırmanın Amacı	18
3. Kaynaklar	20
3.1. Yazıtlar	20
3.2 Matbu Eserler.....	20
3.2.1. Temel Kaynaklar.....	20
3.2.2. Araştırmalar	25

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM ÖNCESİNDEN EMEVÎLERİN SONUNA KADAR ANA HATLARIYLA YEMEN'İN SİYASÎ TARİHİ

1. İslâm'dan Önce Yemen'de Kurulan Devletler	29
1.1. Ma'ın	29
1.2. Sebe	31
1.3. Katabân.....	33
1.4. Hadramevt	35
1.5. Himyerîler.....	36
2. Hz. Peygamber Döneminde Yemen.....	38
2.1. Yemen'de İslâm'ın Yayılışı	38
2.2. Rezm Olayı.....	40
2.3. Esved el-Ansî İsyanı.....	40
3. Râşid Halifeler Döneminde Yemen	43
3.1. Hz. Ebû Bekr Dönemi	43
3.1.1. Ridde Hadiseleri	44
3.1.1.1. Tihâme	44
3.1.1.2. San'a.....	45
3.1.1.3. Hadramevt.....	46

3.2. Hz. Ömer Dönemi.....	48
3.3. Hz. Osman Dönemi	51
3.4. Hz. Ali Dönemi	52
4. Emevîler Döneminde Yemen	62
4.1. Emevîlerin Yemen Valileri	62
4.1.1. Osman b. Affân es-Sekafî	65
4.1.2. Utbe b. Ebî Süfyân	66
4.1.3. Fîrûz ed-Deylemî.....	67
4.1.4. Numan b. Beşîr b. Sa'd b. Sa'lebe el-Ensârî.....	67
4.1.5. Said b. Dâdeveyh	68
4.1.6. Dahhâk b. Fîrûz ed-Deylemî	68
4.1.7. Buhayr b. Riysân el-Himyerî.....	69
4.1.8. Muhammed b. Yusuf.....	70
4.1.9. Eyyûb b. Yahya es-Sekafî.....	73
4.1.10. Urve b. Muhammed es-Sa'dî	73
4.1.11. Mesud b. Avf el-Kelbî.....	74
4.1.12. Yusuf b. Ömer es-Sekafî.....	75
4.1.13. Salt b. Yusuf.....	76
4.1.14. Mervân b. Muhammed b. Yusuf.....	76
4.1.15. Dahhâk b. Vâsıl es-Seksekî.....	77
4.1.16. Kasım b. Ömer es-Sekafî	77
4.1.17. Velîd b. Urve b. Muhammed.....	77
4.2. Yemen'den Şam'a İbâdîlerin Hak Arayışı: Tâlibü'l-Hak	79

İKİNCİ BÖLÜM NÜFUS

1. Nüfusun Yoğunluğu.....	99
2. Nüfusun Dağılımı.....	113
2.1. Arap Kabileleri	113
2.1.1. Himyer.....	113
2.1.2. Mezhic	122
2.1.2.1. Murâd	124
2.1.2.2. Ans	125
2.1.2.3. Neha'	126
2.1.3. Kinde.....	129
2.1.4. Hemdân	133
2.1.5. Ezd.....	136
2.1.6. Tay.....	138
2.1.7. Eş'ar	139
2.1.8. Havlân	140

2.1.9. Mehre.....	143
2.1.10. Nehd	144
2.1.11. Has'am	145
2.1.12. 'Ak	146
2.2. Ebnâ	147
2.3. Yahudiler.....	156
2.4. Hristiyanlar	159

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM EKONOMİ

1. Tarım	165
1.1. Tarım Ürünleri	167
1.1.1. Üzüm	167
1.1.2. Hurma.....	170
1.1.3. Buğday ve Arpa.....	172
1.1.4. Diğer Sebze ve Meyveler.....	174
1.1.5. Safran.....	175
1.1.6. Akgünlük	176
1.2. Sulama Yöntem ve Kaynakları	178
2. Hayvancılık.....	182
2.1. Sığır	182
2.2. Deve.....	183
2.3. Arıcılık	186
3. Zanaat.....	188
3.1. Madencilik.....	188
3.1.1. Altın.....	189
3.1.2. Gümüş.....	191
3.1.3. Akik	194
3.1.4. Oniks.....	196
3.1.5. Diğer Madenler	197
3.2. Dokumacılık	199
3.3. Dericilik.....	204
4. Ticaret	205
4.1. Ticaret Yolları	205
4.2. Ticaret Merkezleri	210
4.2.1. San'a	210
4.2.2. Hadramevt	212
4.2.3. Aden	214
4.2.4. Sa'de	218
4.2.5. Cüblân.....	219

4.2.6. Ceyşân.....	220
4.2.7. Şeref.....	220
4.2.8. ‘Asir.....	221
4.2.9. Zemâr.....	221
4.2.10. Necran	222
4.2.11. Cened.....	223
4.2.13. Me‘âfir	224
4.2.14. Sehûl.....	225
4.2.12. Tebâle	225
4.2.15. Cüreş.....	226
4.2.16. Yemen’in Adaları	227
4.2.16.1. Sokotra	227
4.2.16.2. Dehlek	229
4.2.16.3. Kemerân	230
4.2.16.4. Feresân	231

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM İLİM

1. Tarih	233
2. Hadis.....	242
3. Tefsir.....	247
4. Fıkıh.....	249
5. Şiir	255

BEŞİNCİ BÖLÜM KÜLTÜREL MİRAS

1. Mezar Kalıntıları.....	264
2. Tarihî Eserler	275
2.1. Saraylar	275
2.1.1. Gumdân	275
2.1.2. Selhîn.....	278
2.1.3. Kaşib	280
2.1.4. Hadekân ve Radâ‘	280
2.1.5. Hekir	281
2.1.6. Şihr	282
2.1.7. Şehîr.....	282
2.1.8. Tülfüm	283
2.1.9. Yeklâ.....	283
2.1.10. Şihrâr.....	284
2.1.11. ‘Usâm.....	284

2.1.12. De‘ân.....	284
2.1.13. Şibâm Suhaym	285
2.1.14. Deyl	285
2.1.15. Gaymân.....	285
2.1.16. Dâmiğ	286
2.1.17. Feyd	286
2.1.18. Şe‘ûb	287
2.1.19. Sinhâr	287
2.1.20. Nevfân	287
2.1.21. Hamir.....	287
2.1.22. Mevkel	288
2.2. Kaleler	288
2.2.1. Beytü Hanbas	288
2.2.2. Beytü Mahfed.....	289
2.2.3. Nüceyr	289
2.2.4. Şebve	289
2.2.5. Sırvâh.....	290
2.2.6. Revsân	291
2.2.7. Berâkiş ve Ma‘în	291
2.2.8. Serv.....	293
2.3. Diğer Tarihî Yer ve Eserler	293
2.3.1. Nâ‘it	293
2.3.2. Dahr	297
2.3.3. Riyâm.....	299
2.3.4. Me‘rib	302
2.3.5. Demmûn	303
2.3.6. Huvre	304
2.3.7. İrem	304
2.3.8. Vuhâza.....	305
2.3.9. Şibâm.....	306
2.3.10. Meder ve İtve.....	306
SONUÇ	309
KAYNAKLAR.....	315
DİZİN.....	349
EKLER	355

Anne ve babama...

ÖN SÖZ

Bismillahirrahmanirrahim

İslâm Tarihi alanında lisansüstü eğitimime başladığımda bir dizi okumalar yapmıştım. Bu okumalar sırasında karşılaştığım eserlerde Yemen'in coğrafi avantajlarından bahsediliyordu. Bölgenin İslâm öncesi dönemde yazılı kültüre geçtiğini ve yerleşik bir medeniyete ev sahipliği yaptığını gördüğümde; aynı hususun İslâm'dan sonra da devam edip etmediği sorusu aklıma gelmişti. Gerçekten Yemen, İslâm sonrası dönemde ismi kadar büyük ve önemli bir bölge olmuş muydu? Konuyla ilgili kaynaklarda yaptığım literatür taramalarında bölgenin durumuyla ilgili bilgilerin satır aralarında dağınık vaziyette bulunduğunu tespit ettim. Yine ilgili literatürde İslâm'dan sonra Emevîlerin sonuna kadarki dönemde bölgenin durumu hakkında yapılan araştırmalar azdı. Doğrusu ben, İslâm'dan sonra Yemen'in hilafet merkezinin kuzeye taşınması ve fetihlerin yönü sebebiyle devletin merkezine uzak kaldığını, bundan dolayı hak ettiği değer verilmeyerek eserlerin satır aralarına mahkûm edildiğini düşünmüştüm. Bu sebeple böyle bir çalışma yapmaya karar verdim. İşte bu eser, Yemen'in İslâm medeniyeti için önemini ortaya koymaya çalışan mütevazı bir araştırmadır. Çalışma, beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, İslâm öncesinden Emevîlerin sonuna kadar ana hatlarıyla Yemen'in siyasî tarihi; ikinci bölümde nüfus yoğunluğu ve nüfusun dağılımı bağlamın-

da demografik yapısı; üçüncü bölümde ekonomik durumu; dördüncü bölümde ilmî hayatı; beşinci ve son bölümdeyse kültürel mirası ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışma yapılırken mümkün olduğu kadar temel kaynaklardan istifade edilmiştir.

Çalışmamı yaparken bana rehberlik eden ve üzerimde emeği büyük olan değerli Hocam Prof. Dr. M. Mahfuz Söylemez'e; ilminden çokça istifade ettiğim ve benim için özel bir yere sahip olan değerli Hocam Prof. Dr. Adnan Demircan'a; çalışmaya katkı sunan Prof. Dr. Seyfullah Kara, Prof. Dr. Nurettin Gemici, Doç. Dr. Şevket Kotan, Doç. Dr. Bahattin Turgut ve Doç. Dr. Fatih Köse'ye; eserin tashihi hususunda çok yardımlarını gördüğüm Doç. Dr. Halil Sercan Koşık, Arş. Gör. Adem Görmüş ve Dr. Metin Gündoğdu'ya; beni her zaman destekleyen fedakâr anne ve babama; kendilerini çokça ihmal ettiğim kızlarıma ve bu yoğun çalışma sırasında sabırla beni destekleyen sevgili eşime teşekkürü bir borç bilirim.

Halil ORTAKCI
Zonguldak-2023

KISALTMALAR

b.	: bin, ibn
Bkz.	: bakınız
bnt.	: bint
c.	: cilt
CSAI	: Corpus of South Arabian Inscriptions
çev.	: çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
edt.	: editör
h.	: hicrî
haz.	: hazırlayan
H.z.	: Hazreti
m.	: milâdî
M.Ö.	: milattan önce
M.S.	: milattan sonra
ö.	: ölümü
s.	: sayfa
(s)	: sallallahu aleyhi ve sellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	: sayı
thk.	: tahkik eden
vr.	: varak

